

Os límites entre galego e asturleonés en Asturias

Xavier FRÍAS CONDE

ABSTRACT

The linguistic border between Galician and Asturian in Asturias was first studied by Ramón Menéndez Pidal in the early 10th's. He was the first scholar who set the line between both languages on the right side of river Navia. After him other important Spanish linguists confirmed this first sight. José Menéndez García was much more precise and took two capital features to establish the frontier: the diphthongisation or lack of diphthongisation of both short Latin /e/ and /o/ vowels and the dropping or conservation of intervocalic /n/. Dámaso Alonso recognised the language spoken between the rivers Eo and Navia as Galician, despite some Asturian features are easily recognised (on the other side Galician features can be found in the western Asturian dialect) Finally Diego Catalán added some new elements, including morphological ones, that permitted to set a much more precise frontier (however Menendez's studies are probably the most accurate up to now). Our contribution to this series of studies is a large list of phonological, morphological and syntactical elements that are different in both languages, though some Galician elements are to be found in western Asturian and vice versa some Asturian elements are to be found in eastern Galician.

Palabras clave: Gallego, fronteras lingüísticas, asturiano, leonés.

INTRODUCCIÓN

Sempre é difícil marcar as lendes exactas entre dúas linguas cando estas son irmás (é dicir, proveñen do mesmo tronco lingüístico)¹ e por riba a

¹ Quero agradecer a Fernando Álvarez-Balbuena os seus comentarios sobre este artigo que me permitiron melloralo considerabelmente, especialmente no tocante ao asturiano occidental e sobretodo no tocante á toponimia na súa forma enxebre.

fronteira entre elas non é compacta, senón que aparecen unha serie de isoglosas ao longo dun territorio extenso. Tal é a situación da raia entre o galego e o asturleonés en Asturias, dado que a transición dunha lingua para a outra non se fai dun xeito brusco, como pode acontecer máis ao sul, onde as linguas foron exportadas durante a Reconquista; por tanto na fronteira hispano-portuguesa a transición do portugués para o leonés-castelán faise radicalmente. É unha situación asemellada (mais non igual) á que encontramos en Aragón, onde o aragonés e o catalán teñen unha área de isoglosas cruzadas que en moitos casos non permite distinguir onde comeza unha lingua e remata a outra. Mais insisto en que o caso do galego en Asturias non é exactamente igual, posto que si ben é certo que existe unha zona que vén desde o oriente de Lugo e chega ata moito máis alá da vila asturiana de Luarca onde as isoglosas se entrecruzan, existe unha fronteira máis ou menos nítida na que coinciden moitos elementos que permiten diferenciar unha lingua da outra. Seguramente o non recoñecemento desta fronteira é o que levou a pensar a determinados estudiosos que a zona de transición entre galego e asturiano é inmensa e que practicamente existe un dialecto híbrido na zona Eo-Navia, con caracteres alternantes galegos e asturianos, mais iso non é así, segundo veremos ao longo deste traballo. Existe unha fronteira entre o galego e o asturiano en Asturias, baseada nunha longa serie de isoglosas que coinciden case ao cen por cen no seu trazado e que máis adiante presentaremos.

Aínda que neste artigo nos centraremos nos límites galego-asturleonés en Asturias, é preciso sinalar que os trazos que analizaremos aquí non son de todo coincidentes cos que poden marcar a fronteira lingüística en León ou Zamora. Isto débese a que en eonaviego² existen determinados fenómenos que non son propios do galego común, como o artigo *uha* ou evolucións coma *caxa* que son propias do asturiano (vid. *caxa*); porén, en dialectos asturleonés meridionais, coma o xabrés ou o mirandés, danse formas coincidentes coas galegas nestes eidos: *unha*, *caixa*, sen por iso considerarmos estes dous dialectos coma galegos e nin sequera coma falares de transición.

Por último, cómpre sinalar que existe outra fronteira interna, esta entre o eonaviego e o galego oriental, mais á cal non faremos ningunha referen-

² Utilizo esta denominación que xa acuñei hai algún tempo e coa que fago mención ao galego falado entre os ríos Eo e Navia (a Terra Eo-Navia) no Principado de Asturias (X. Frías; 1997 e 1999). Convén, igualmente, sinalar algúns elementos gráficos que se veñen usando na escrita do eonaviego: <lt> ou <|> para a palatalización: {úa, {onxe, {arte|o; <ê> para a metafonía por antiga nasal: chéa, chéos, bôs, bôa. O artigo indefinido gráfase *uha* e a forma *uns* coincidente coa estándar admite diversas pronunciacións, sendo a máis espallada /us/.

cia por ser esta unha lende interna do galego e que fica fóra do noso ámbito de estudio.

OS LÍMITES SEGUNDO OS AUTORES CLÁSICOS

a) Ramón Menéndez Pidal

É importante recordar dentro da literatura románica hispánica como se viu esta situación ao longo dos anos. Sen dúbida, quen abriu o camiño e estableceu nidiamente a fronteira entre o galego e o asturiano no Principado foi don Ramón Menéndez Pidal no seu xa clásico *El dialecto leonés*. O pai da Filoloxía Española, definiu con pola primeira vez cales eran os criterios para marcar estes límites, atendendo sobre todo a dous elementos fundamentais (M. Pidal:1961:16-18): primeiro, o tratamento de /ε/ e /ɔ/ tónicos latinovulgares, que ditongan en asturleonés mais non o fan en galego-portugués; e segundo, o tratamento de /n/ intervocálico, que se conserva en asturleonés mais cae en galego. Estes dous elementos son os que lle serviron a el e posteriormente a outros moitos autores, para marcar o límite lingüístico entre o galego e asturiano, e que é coincidente con outra longa serie de fenómenos, aos que nos referiremos máis adiante, os cales serven para reafirmar esta fronteira primitiva. Eis o que este autor di ao respecto do vocalismo (M. Pidal;1961:16-17):

Por el Occidente, el límite del leonés no coincide con el del antiguo reino de León, ya que este abarcó también Galicia y Portugal. [...] A pesar de que la frontera del dialecto leonés es bien precisa (a diferencia de la frontera oriental), está poco estudiada y malconocida; es preciso ir marcando una línea que pase por entre pueblos vecinos, de los cuales los de Occidente no diptongan la ĩ y la ō latinas, diciendo corpo, terra, y los de Oriente las diptongan, diciendo cuerpo, tierra [...]. Esta línea está muy lejos de ser conocida.

Posteriormente, referíndose ao tratamento de /n/ di (M. Pidal;1961:17, n. 6):

Otro rasgo gallego del habla de Armental es la pérdida de -N- intervocálica: chao, llano, cazuaya, pértiga del carro (en Villapedre cazonaya)³, focúa, hoz chica (en Villapedre focuina), ra, rana, ras, ranas, caes, [...]. Pero va más allá que el gallego diciendo vecíos, veci-

³ Na ortografía habitual do subestándar eonaviego é *cazoalla*.

nos (sing. vecín, gall. viciño, viciños).- Pero este gallego limítrofe con el asturiano <subliñado noso> ofrece también rasgos leoneses como es la palatalización de L- inicial y -LL- medial.

Menéndez Pidal tentou ofrecer unha primeira fronteira partindo dos datos que dispuña (1961:17-18). Tal fronteira é xa exacta e os estudos posteriores apenas mudaron algún punto xeográfico ou corrixiron pequenos pormenores; eis a fronteira marcada polo pai da filoloxía española:

En Asturias, junto al mar, el dialecto leonés, no empieza sino a la derecha del río Navia <subliñado noso>; a la izquierda del río se habla una variedad del gallego de Lugo, y aún en algunos pueblos inmediatos a la orilla derecha. Así en Armental, que está a la derecha, se dice corpo, terra, morto, tempo (mientras que Villapedre, que dista ocho kilómetros, ya aparece el diptongo muerto [...]). Remontando el curso del Navia se hallan a su orilla derecha nombres gallegos mezclados con otros leoneses: Cabanellas sin diptongo, como Cacabellos (2 kils. al sur de Armental) [...].

A juzgar por estos nombres, el gallego se extiende por una franja de unos ocho kilómetros al oriente del Navia. Probablemente este límite esté determinado por razones históricas tan antiguas, que tendrá algo que ver con el límite de los conventos jurídicos Asturicense y Lucense; el río Navia, según Plinio, separaba a los astures pélicos de los gallegos lucenses.

Menéndez Pidal acerta de pleno cando trata de procurar as razóns da presenza do galego nestas terras. Con efecto, os albións, tribo céltica, poboraron estes territorios nos tempos máis remotos. O paso deste territorio para Asturias foi moi temperán, cara ao século XIII, cando o bispo de Mondoñedo e o de Oviedo chegaron a un intercambio de territorios.

Véxase o mapa 1, onde veñen marcadas unha boa serie de isoglosas do asturleonés, véndose claramente cales son as lendes co galego non só en Asturias, senón máis cara ao sul.

b) Dámaso Alonso

Os primeiros e mellores estudos dedicados ao galego conaviego son, sen dúbida, os de Dámaso Alonso. Todos os artigos adicados ao galego de Asturias están no tomo I das súas Obras Completas (a edición que manexo). El foi que acuñou a denominación de *galego-asturiano* para se referir a es-

tes falares, onde queda abondo claro que *asturiano* é un engadido xeográfico, do mesmo xeito que acontece co ancorés, para el *galego-leonés*. Cantos á fronteira, eis o que dicía este filólogo –permitímonos traducilo para o galego– (D.Alonso; 1971; t.I, 397), onde se ve que admite os límites marcados anos antes por Menéndez Pidal:

*Fronte á cortante división administrativa entre Galicia e Asturias, a linguaxe ofrece unha serie de gradacións. Como o arco da vella entre entre dúas cores inmediatas, hai un momento, en dirección para Occidente, en que nos sentimos dentro do galego, e outro, rumbo a Oriente, na que nos sentimos dentro do neto asturiano. Mais existe unha zona intermedia, na que, despois de todo, a designación que deamos á lingua dependerá da nosa maneira de apreciar e interpretar, un a un, toda unha serie de feitura lingüísticas. **Propóñome trazar noutra ocasión ese tema. Abonde hoxe con dicir que a afirmación xa antiga de que o galego chega, dentro de Asturias, ata o río Navia⁴, é xustísima** <subliñado noso>, se ben, como é sabido, algúns fenómenos tipicamente asturianos penetran ao oeste desa liña. Estas falas de entre o Navia e o Eo, fundamentalmente galegas, mais con algúns trazos asturianos, desíñoas co nome de galego-asturiano (sic)».*

A denominación de galego-asturiano deu pé a certos autores a trataren o eonaviego coma unha mestura. Máis adiante teremos ocasión de voltar sobre iso. Por último, é interesante amecer que nesa mesma páxina (397), na nota a pé de páxina 4, chega a se referir al galego eonaviego como «*galego del Eo al Navia*»⁵.

c) Manuel Menéndez García e Diego Catalán

O primeiro autor contemporáneo que percorreu toda a fronteira nos anos cincuenta foi M. Menéndez García. El estableceu os límites exactos entre galego e asturiano atendendo sobretudo a tres criterios: ditongación ou ausencia dela, perda de /n/ e tratamento de /l-/ e /-ll-/. Cunha meticulosidade louvável, este autor trazou tres isoglosas que en boa medida coincidían, agás en tres puntos: oriente de Navia, Vilhaión e parroquia de A Estierna

⁴ Refírese a Menéndez Pidal no seu *El dialecto leonés*, §1 2, pola edición primeira de 1906.

⁵ Existen outros autores que se ocuparon da fronteira, entre os que cómpre citar a José Menéndez, Alonso Zamora Vicente ou J. L. Rodríguez Castellanos dos que non nos ocuparemos, mais damos a referencia dos seus traballos na bibliografía da fin deste estudo.

(véxase a bibliografía da fin deste traballo). Del tomaron os datos e os completaron posteriormente Diego Catalán e Xoán Babarro⁶.

Diego Catalán percorreu esa mesma fronteira lingüística e detallouna claramente, atendendo aos trazos sinalados, segundo dixemos, por Menéndez García, aos que engadiu outros, tanto fonolóxicos coma morfosintácticos.

As características que sinala D. Catalán (1989:45-48) á hora de delimitar o límite entre o galego e o asturiano en Asturias son tanto de tipo fonolóxico coma morfolóxico, segundo xa dixemos, agrupados en catro grandes grupos:

- presenza ou elisión de *-n-*,
- ditongación ou aditongación de *-è-* e *-ò-*
- resultado */ts/* ou */l/-/(/*,
- morfemas galegos *<-n>*, *<-che>*, pronomes *che* e *min*, contraccións *mo*, *cho*, *llo* (non é pertinente, embora, *iou/eu*, xa que *iou* é forma que se rexistra en Vilhaión, Navia e mais en Ancares dentro do dominio galego. Hai, como se verá máis adiante, áreas intermedias onde os límites diverxen.

Os elementos que marcan os límites son estes:

- (a) **Límite de diptongación - non-diptongación:** En Allande de Trasel-Palo ditonga só El Rebollo; en Vilhaión toda a parroquia de Parl.leiru, salvo Llendequintá (oficial Len de Quintana), na parroquia de Vilhaión non se dá a ditongación de */↔/* perante nasal trabada, o mesmo que acontece en Puerto Veiga, Tox e Vil-labona (Navia) e mais A Estierna.

Xunta este elemento, o sistema eonaviego é de sete (mesmo oito) vocais, mentre o asturleonés é de cinco en todos os casos.

- (b) **Límite de */n/* caedizo ou conservado:** As vilas da dereita do Navia desde Piñeira, coas parroquias de Vil.lapedre, La Polavieya e Puortu Veiga amais das parroquias de Vilhaión e Parl.leiru, salvo tamén Llendequintá, a conservan. En Allande occidental tamén se conserva en El Rebollo, mais cae nalgunhas terminacións en Sisterna:

- as terminacións *-ONA*, *-UNA*
- o diminutivo *-INA*

⁶ Aínda que non tratarei os estudos de Babarro, si paga a pena comentar que foi este autor quen sinalou como áreas de transición estas zonas ás que veño de referirme e que persoalmente incorporei en Frías (1999)

- o plural –INOS
  - o plural –ONES
- (c) **Límite de -ts-/-l-/-ll-:** Coincide a grandes rasgos cos límites anteriores. Pódese afirmar que El Rebollo de Allande ten -ll-.
- (d) **Morfemas pronominais:** As desinencias galegas antes citadas úsanse na parte oriental de Navia. Polo demais, os límites son iguais aos anteriores. Son principalmente a diferenza entre *te* e *che*, que se produce en galego, mentres que en asturiano occidental apenas é *te*.

Este gran feixe de elementos verase ampliado máis abaixo con outra serie deles e dos que nos ocupamos arreo.

OS LÍMITES ENTRE ASTURIANO E GALEGO EN ASTURIAS

Unha vez vistos os estudos que ata a data se fixeron sobre esta cuestión, tentaremos marcar cal é esa fronteira relativamente compacta onde toda unha serie de isoglosas coinciden, aínda que en determinados casos pode haber mínimas diferencias entre algunhas delas. Partimos dos elementos sinalados por Diego Catalán e aos que nos referimos enantes, mais engadimos outros novos (mantemos a numeración para dar a idea de continuación) (X. Frías; 1999: 10)

- (e) **Presencia ou ausencia do infinitivo conxugado:** En galego de Asturias coñécese, mentres que en asturiano occidental é descoñecido. Curiosamente, en mirandés si se usa.
- (f) **Artigo neutro igual ao masculino ou diferente:** En galego son iguais: *el-el*, mentres que en asturiano occidental non: *el-lo*. É incorrecto que *lo* sexa artigo neutro en eonaviego, porque se trata dunha influencia castelá recente.
- (g) **Desinencias verbais:** As galegas son *-ades*, *-edes*, *-ides* fronte ás asturianas *-ais*, *-eis*, *-is* para o presente de indicativo. Outro tanto pódese dicir de *-che* (*cantache*) fronte a *-ste* (*cantaste*), xa sinalado anteriormente.
- (h) **Enclise dos pronomes átonos co infinitivo e o xerundio:** O galego eonaviego coñece a proclise nos mesmo casos galego-portugueses, é dicir, sempre que houber unha conxunción, adverbio ou

simplemente unha preposición, como en *pra te ver*, mentres que en asturiano occidental isto só é posíbel cando houber unha conxunción (*que*), ou unha forma negativa, por tanto só se coñecería, no exemplo anterior: *pa vete*.

- (i) **Plurais:** Son formas galegas *cheos*, *camíos* fronte aos asturianos *chenos*, *caminos* (ten moita relación co punto (b) de enriba).
- (l) **Perífrases verbais:** En galego de Asturias úsanse as perífrases con *a* + infinitivo alternando coas de xerundio, mentres que en asturiano só se coñecen as de xerundio: *tamos a falar*, *seguimos a correr*.
- (m) **Conxugacións:** As conxugacións en eonaviego se axustan en case todos os aspectos ao galego. No tocante aos verbos irregulares é ben notoria tal axuste. Para máis detalles, consúltense as táboas verbais do galego de Asturias en X. Frías (1999: 58-75).

Á vista destes elementos que nos parecen fundamentais, os límites en Asturias comezan en A Mariña, onde o río Frexulfe é a fronteira natural, dentro do concello de Navia, que separa as falas galegas das asturleonesas. A raia coincidente de /l/, /n/ e aditongación vai conxuntamente nestes primeiros momentos, ficando coma vilas galegófonas cara ao interior Frexulfe, Freal, Vilhaoril, As Murias, Puñil e Vilhartorei (fican, tamén dentro de Navia, as vilas de Somuortu, La Polavieya, Puortu Veiga e Piñeira dentro da zona asturiana, aínda que sería propiamente área de transición, xa que aquí si hai ditongación –agás cando seguida de nasal– mais si hai perda de /n/, como xa se viu enriba), penetrando logo en Vilhaión, incluíndo lugares como Arbón, Ribalagua, Lhanteiro, Argolelhas e Bustantigo.

A partir deste punto, aínda en Vilhaión, a serra é o límite quedando dentro do galego a parroquia de Ponticelha. Máis adiante, en Allande, a beira esquerda da serra do Rañadoiro é galegófona, salvo o lugar de El Rebollo, que ditonga malia que mantén /l/ no canto de /ts/ como o asturiano occidental. Esta serra, ao longo das parroquias de Santa Colomba, Verducedo, San Martín del Valledor, San Salvador del Valledor, segue marcando o límite ata Ibias, onde na parroquia de Sisterna hai un dialecto de transición segundo vimos⁷. Portanto, as serras de Leirosa (agás El Rebollo, como xa se dixo), El Palo, El Valledor (as tres en Allande), Valvaler e Valdebois (as

⁷ Máis adiante fago unha breve mención aínda do léxico; segundo as bases de datos que manexo, as coincidencias co léxico xeral galego roldan o 90%, mentres que co asturiano redúcese enormemente. En calquera caso, cómpre ter en conta que as semellanzas entre galego e asturiano no léxico son, por si, bastante grandes. No relativo ao vocabulario do corpo, dos trebellos da casa, da vivenda, do agro, dos animais, das doenzas, etc., o eonaviego segue fielmente ao galego común.

dúas en Ibias) son fronteira nítida ata a parroquia de A Estierna (oficial *Sisterna*), que posúe un dialecto de transición, cuxos elementos máis importantes xa foron vistos antes.

Non se pode deixar de sinalar que a isoglosa da ditongación e a de /n/ caedizo teñen unha forte diverxencia nestes tres puntos que dixemos de transición (Navia, Vilhaión e A Estierna). Concretamente en Vilhaión, hai varias aldeas que son totalmente galegófonas por manteren ambos rasgos, mais hai outras nas que só aparece un deles. Seguindo a Menéndez García (1963, t. I; mapas 1, 2, e 3), podemos sinalar tales aldeas: non ditonga toda a parroquia de Ponticelha xunto co lugar de Lhendequintá, mentres que o resto do concello ditonga, mais na parroquia de Vihaión hai perda de /n/ e resultado /ts/. Os lugares que perden /n/ mais ditongan nese concello, amais da capital, son Oneta, Gras (oficial *Granas*), La L.liera (*La Linera* na forma oficial), La Riestre, Eirías, Busmente, Berbegueira, La Ferreiría e Carriu (que podemos considerar maioritariamente asturianos do punto de vista lingüístico). En Navia compórtase igual Piñeira.

Moitas destas isoglosas non son válidas fóra de Asturias, posto que outros dialectos asturleoneses coñecen algúns destes trazos. É interesante comprobar coma algunhas outras isoglosas se afastan da raia que marcamos basicamente pola bacía do río Navia.

ISOGLOSAS QUE NON RESPECTAN O LÍMITE ENTRE GALEGO E ASTURIANO

Neste caso é preciso distinguir entre aqueles trazos asturianos que penetran no territorio galego e aqueles asturleoneses que penetran no territorio galego. Comezaremos polos primeiros.

Dentro do territorio lingüísticamente galego hai algúns elementos asturleoneses que se encontran en eonaviego:

1. A palatalización de /l/ > /ɲ/ inicial nunha área que inclúe case toda a Mariña e se espalla ao longo da fronteira lingüística até Verducedo (Allande): *l-úa, l-ende, l-onxe, l-ougo, l-avar*, etc. Véxase o mapa 2.
2. Tratamento de /k'ɫ/, /ɲ/ e /g'ɫ/ coma /ʒ/, mesmo [dʒ], na zona palatalizadora, opóndose a /ll/ > /l/. Deste modo, atopamos diferencias do tipo *martelo ~ martel-o; ela ~ el-a*, etc. No concello de Navia deuse /ç/ en todos os casos anteriores desde moi cedo, polo que non se tra-

ta de un sistema asturiano. Ademais, en xabrés e mirandés todos os resultados dos grupos anteriores son sempre /l/.

3. A conservación de /l/ penetra en eonaviego, mais aparece en Calabor e mesmo portugués trasmontano: *palo, avolo*. Non obstante, están documentados casos de /l/ caída no plural: *rais, atafais, animais*.
4. Os plurais pronominais etimolóxicos *estos, esos, aquel'os, el'os* penetran en eonaviego, mais *estes, es(s)es, aqueles* son comúns en xabrés e mirandés.
5. O eonaviego mantén as formas máis antigas *baxo, caxa, faxa*, mais estas aparecen esporadicamente por todo o galego exterior e mesmo oriental; así e todo, en xabrés e mirandés danse formas iguais ás galego-portuguesas: *baixo, caixa, faixa*.

Os elementos galegos que se achán aínda en asturleonés, especialmente en asturiano occidental, son:

1. O tratamento /pl-/ , /kl-/ , /fl-/ nunha parte do asturiano occidental: *chave, chorar, chamar*, etc.
2. A conservación dos ditongos decrecentes en todo o bloque occidental: *caldeiru, roubar, cousa, falou, depueis* (cf. *depués* no centro). En cambio, o asturiano occidental (mais non o resto do bloque) monotonga en *eira > era*.
3. Metátese en -ORIU, -ORIA, descoñecido en asturiano occidental: *treitoira* (cf. *trechoria*).
4. Falta de palatalización en grupos con iode: CULTU > *cuitu* (centro *cuchu*), FACTU > *feitu* (centro *fechu*).
5. O asturiano occidental descoñece, na súa maioría, a palatalización de /nn/ > /ñ/ que se dá no centro, e tamén noutros dialectos occidentais, coma o xabrés e o mirandés. Exemplos asturianos occidentais son: ANNU > *anu*, CAPANNA > *cabana*, etc.

Véxase, ademais, a táboa 1, onde se pode comprobar que existen moitos máis destes elementos que o asturiano occidental ten en común co galego e que o arredan do asturiano central.

CONCLUSIÓN

A fronteira entre galego e asturiano en Asturias foi, desde os primeiros momentos, obxecto de estudo pola parte dos autores que trataron calque-

ra destes dous dominios lingüísticos. Foron os que estudiaaron o asturleonés os que lle emprestaron maior atención e froito dunha serie de estudos ao longo do século XX pódese trazar tal fronteira con abonda precisión. Sendo conscientes de que existen fenómenos que marcan a transición desde moito antes desa fronteira que marcamos anteriormente, o número deles é inferior ao doutros fenómenos que discorren conxuntamente pola beira dereita da bacía do río Navia e que dá pé a establecer ao longo desa liña a fronteira.

Dentro desas isoglosas que teñen un comportamento caprichoso está o tratamento de /n/ intervocálico en certas circunstancias en toda a zona fronteiriza. En xabrés documéntanse formas coma *diñeiro*, *moliñeiro* ou *cociña*, que en eonaviego abala: *diñeiro* ~ *dieiro*, *muiñeiro* ~ *mulieiro* ~ *mulliñeiro*, *cocía* ~ *cociña*. Para UNA a forma eonaviega é de simple perda de /n/ fronte á galega *unha* e á portuguesa *uma*. Tamén se pode sinalar aquí a forma *camín* en eonaviego e asturiano, mais *camíos* en eonaviego fronte a *caminos* do asturiano. En xabrés e mirandés danse *camino* > *caminos* e en galego *camiño* > *camiños*. Toda unha mestura de trazos que resultan, cando menos, sorprendentes.

TÁBOA 1

As isoglosas de separación entre galego e asturiano en Asturias. Como se pode apreciar, os máis deles transcorren pola liña que separa o galego-portugués do asturleonés tendo fronte a fronte o eonaviego e o asturiano occidental. Tal liña é a que aparece no mapa 1.

Fenómenos	GALEGO-PORTUGUÉS			ASTURLEONÉS	
	Galego común	Galego oriental	Eonaviego	Asturiano occidental	Asturiano central
/↔/ e /↔/		/ˈpedra/, /ˈroda/		/ˈpjedra/, /-ˈrwoda/	/ˈpjedra/, /ˈrweda/
vocais finais (1)		falado [faˈlaðo] ⁸		falao [faˈlaʊ]	faláu, falao
vocais finais (2)			alto		altu, alto
ditongos decrec.			feita, robou		fecha, robó
proparoxítono	pexego coxegas	péxego cóxegas		piescu coscas	piescu cosques
result. -ULT-	moita		muita		muncha
result. -AKT-			feita		fecha
/l/		pa, ceo, animais	palo, celo, animais		palo, cielu, animais
/l-/		lonxe, lúa	l-onxe, l-úa	l-lonxe, l-luna	lloñe, lluna
/ll/		martelo, ela	martel-o, el-a	martiel-lu, el-la	martiellu, ella
/kˈl/, /lˈj/		olto, fillo ⁹			güeyu, fiyu ¹⁰
/nˈ/		irmán, ra	irmao, ra		hermanu, rana
/nˈ/		unha	uña		una
/nˈ/		cheo > cheos	chen > chêos	chen > chenos	llenu > llenos
/nˈ/		sobriño, sobriña, sobriños	sobrin, sobria, sobrias	sobrin, sobrina, sobrinos	
/nˈ/		arando, carambo, trobo			arándanu, truébanu
/d/		falado, falada, falados, faladas ¹¹		faláu, falada, falaos, faladas	faláu, falada, falaos, falaes
/pr-/ /kr-/ /br-/ semiculto		praza, branco, cravo		plaza, blancu, clavu	
/pl-/ /kl-/ /fl-/ primitivo		chover, chamar, cheirar		l-lover, l-lorar	llover, llamar
/kwa-/ /gwa-/	catro, gardar		cuatro, g(u)ardar		
/-as/, /-an/			cantas, cantan		cantes, canten
dúas oclusivas ¹			xulgar		
dúas oclusivas ²		cóbado ¹²	coldo		coldu
/nɔ/			ano		añu

⁸ A perda de /d/ na fala actual é un fenómeno moi recente que afecta ao galego na súa totalidade, non só ao eonaviego. Certos dialectos levan m-is lonxe esta perda (X. Frías;1999).

⁹ En todo o galego dáse unha pronuncia maioritariamente ieísta. As antigas diferencias fican hoxe neutralizadas na maioría dos falantes. É de prever que nesta lingua, como en castelán, /ʎ/ dea desaparecido en breve.

¹⁰ En asturiano occidental tamén *güechu, fichu*.

¹¹ A perda de /d/ en eonaviego e en boa medida no resto do galego nestas terminacións é moi recente e por influencia do castelán.

¹² A lingua medieval galega coñeceu a mesma solución do asturiano. Para DUBITA existían formas antigas *dulta* e *dulda*, como *dulda* en asturiano.

TÁBOA 1 (continuación)

Fenómenos	GALEGO-PORTUGUÉS			ASTURLEONÉS	
	Galego común	Galego oriental	Eonaviego	Asturiano occidental	Asturiano central
/sj/	queixo, cereixa			queisu, cereiza	quesu, zreza
PESTULARE	pechar			pesllar	
-ATICU fem.	a fogaxe, a friaxe			el viaxe	
artigo def. masc./neut	o neno o rápido	el-o neno, el-o rápido		el nenu lo rápido	
xénero (1)	ruín, ruíns		ruín, ruía, ruíos, ruías	ruín, ruina, ruinos, ruinas	ruín, ruina, ruinos, ruines
xénero (2)	dous, dúas			dos	
IN ILLO	no			nel	
exp. plurais	ás veces, ás carreiras, ás apalpadelas			a veces, a tientes, a carreres	
xén. neutro	carne rica			carne rico	
adxectivos	primeiro, terceiro, c(u)alquera			primer, tercer, cualquier	
TEUS, SEUS	teultúa, seusúa		toultúa, soulsúa	to, so	
CADA + POS.	cadantúa, cadansúa			cadún la súa	cadún la so
EGO	eu		iou	you	yo
acus. e dat. 2 PS	te, che			te	
dat. solidariedade	èche grande			ye grande	
ILLOS (tón.)	eles		el-os	el-los	ellos
ILLOS (át.) ¹	xa os vin		xa los vin	yá los vi	
ILLOS (át.) ²	vin(n)os			vilos	
ILLI	lle			l-le~yi~y	-y
metafonía ¹	quéro, quères, quère pódo, pòdes, pòde			quiero, quies, quier puedo, puedes, puede	
metafonía ²	durmo, dórmes, dórme			duermo, duermes, duerme	
metafonía ³	sigo, sègues, sègue			sigo, sigues, sigue	
desinencia -ASTE	falache(s)			falaste	
desinencia -ASTIS	falades	falais	falades	falais	
3PS	comeu, partiu			comió, partió	
desinencia -ARUNT	falaron, comeron, partiron			falanon, comienon, partienon	falaron, comieron, partieron
	valerei			valdrei	valdré
	quererei			quedrei	quedré
futuros	haberei			habrei	habré
	saberei			sabrei	sabré
	tenrei			tendrei	tendré
/-n/ desinencial	souben vin			soupe vi	supi vi
imperativo (1)	falade, comede, partide			falai, comei, partii	
imperativo (2)	serve, parte			sirvi, partii	
xerundio	falando, comendo, partindo			falando, bebiendo, partiendo	
A + inf.	(es)tamos a falar / falando			tamos falando	
TINEO, VINEO, PONEO	teño, veño, poño			tengo, vengo, pongo	
VIDEO	vexo			veo	
STO, VADO	(es)tou, vou			tô-toi, vo-voi	

TÁBOA 1 (continuación)

Fenómenos	GALEGO-PORTUGUÉS			ASTURLEONÉS	
	Galego común	Galego oriental	Eonaviego	Asturiano occidental	Asturiano central
SALIO	<i>saio</i>		<i>sal(i)o</i>	<i>salgo</i>	
VALIO	<i>vaio</i>		<i>val(i)o</i>	<i>valgo</i>	
infinitivo conx.	<i>falarnos-faláremos, falar des</i>			<i>falar</i>	
pron. át. con inf.	<i>de vos ver- de vevos</i>			<i>de vevos</i>	
sufixos nominais	<i>movemento, repartimento</i>			<i>movimentu, partimientu</i>	
prep. <i>en</i>	<i>vai na vila</i>			<i>ta na villa</i>	
MAGIS	<i>máis</i>			<i>más</i>	
AD NOCTE/ HIERIS	<i>onte</i>	<i>onte ~anoite</i>		<i>anueite</i>	<i>ayeri</i>
JAM	<i>xa</i>			<i>yá</i>	
HODIE	<i>hoxe</i>	<i>hoi</i>		<i>güei</i>	<i>hoi</i>
efecto eco	<i>Queres vir? Quero</i>			<i>Quiés venir? Sí</i>	
IR (clima)	<i>vai frío, sol</i>			<i>fai friu, sol</i>	

TÁBOA 2

A unidade léxica galego-asturiano foi repetidamente estudiada ao longo dos últimos anos. O feito de que o noroccidente peninsular presente unha serie de pezas léxicas comúns, exclusivas desta área, é algo no que non imos entrar. Do que se trata, precisamente, é de presentar aqueles elementos que serven para distinguir galego e asturiano desde o punto de vista do léxico.

GALEGO-PORTUGUÉS			ASTURLEONÉS	
Galego común	Galego oriental	Eonaviego	Asturiano occidental	Asturiano central
<i>carallo, escarallar, caralleiro</i>			—	
<i>can</i>			<i>perru, [can]</i> ¹³	
<i>chan ~ chao</i>		<i>chao, terrén</i>	<i>suelu, tarrén</i>	<i>suelu</i>
<i>liscar</i>			<i>colar</i>	
<i>caivo</i>			<i>nenin</i>	
<i>bico</i>		<i>bico, chucho</i>	<i>chuchu, beisu</i>	<i>besu</i>
<i>orballo</i> ¹⁴			<i>orbayu</i>	
<i>leira</i>			<i>estaxar</i>	<i>estaya</i>
<i>leria</i>			<i>babayaes</i>	
<i>acougar</i>			<i>aselar</i>	
<i>adoitar, avezar</i>			<i>avezar</i>	
<i>agá(s)</i>			<i>salvo</i>	
<i>aloucar</i>		<i>afoucar, aforiar</i>	<i>al.loriar</i>	<i>alloriar</i>
<i>andoriña</i>		<i>andolla</i>	<i>andulina</i>	<i>andarina</i>
<i>alcanzar, achegar</i>		<i>achegar, apurrir</i>	<i>apurrir</i>	
<i>baleiro</i>			<i>vacíu, vale(i)ru</i>	
<i>cóxegas</i>			<i>coscas</i>	<i>cosques</i>
<i>despir</i>			<i>esnudar</i>	
<i>estricar</i>		<i>espurrir</i>		
<i>esterco</i>		<i>cuito</i>		<i>cucho</i>
<i>freita</i>			<i>fana</i>	<i>argayu</i>
<i>porcoteixo</i>		<i>melandro, porcoteixo</i>	<i>melandru</i>	
<i>ameixola</i>		<i>nisa</i>		
<i>tixela</i>			<i>sartén</i>	
<i>pegoreiro</i>			<i>pregueiro</i>	<i>pastor</i>
<i>seixo</i>			<i>cantu</i>	
<i>sofraxe</i>			<i>cofrana</i>	
<i>sugar</i>			<i>sorber</i>	
<i>mollo, (ubre)</i>			<i>caldar, ubre</i>	
<i>vasoiro</i>			<i>escoba</i>	
<i>xacando</i>		<i>xacuando</i>	<i>acuantayá</i>	
<i>xermolar</i>			<i>gu(a)ñar</i>	
<i>losqueada</i>			<i>mocada</i>	
<i>tolo</i>			<i>llocu</i>	
<i>(praia de) xógara</i>			<i>(playa de) hola</i>	
<i>roibén</i>		<i>rubién</i>	<i>vermeyor</i>	
<i>silva, (silveira), arto</i>			<i>artu</i>	

¹³ É coñecido *can*, como tamén acontece en castelán, mais non é o máis normal.

¹⁴ En galego é a roxada da mañá, mentres que en asturiano é a choiva miúda.

ÁMBITO LÉXICO

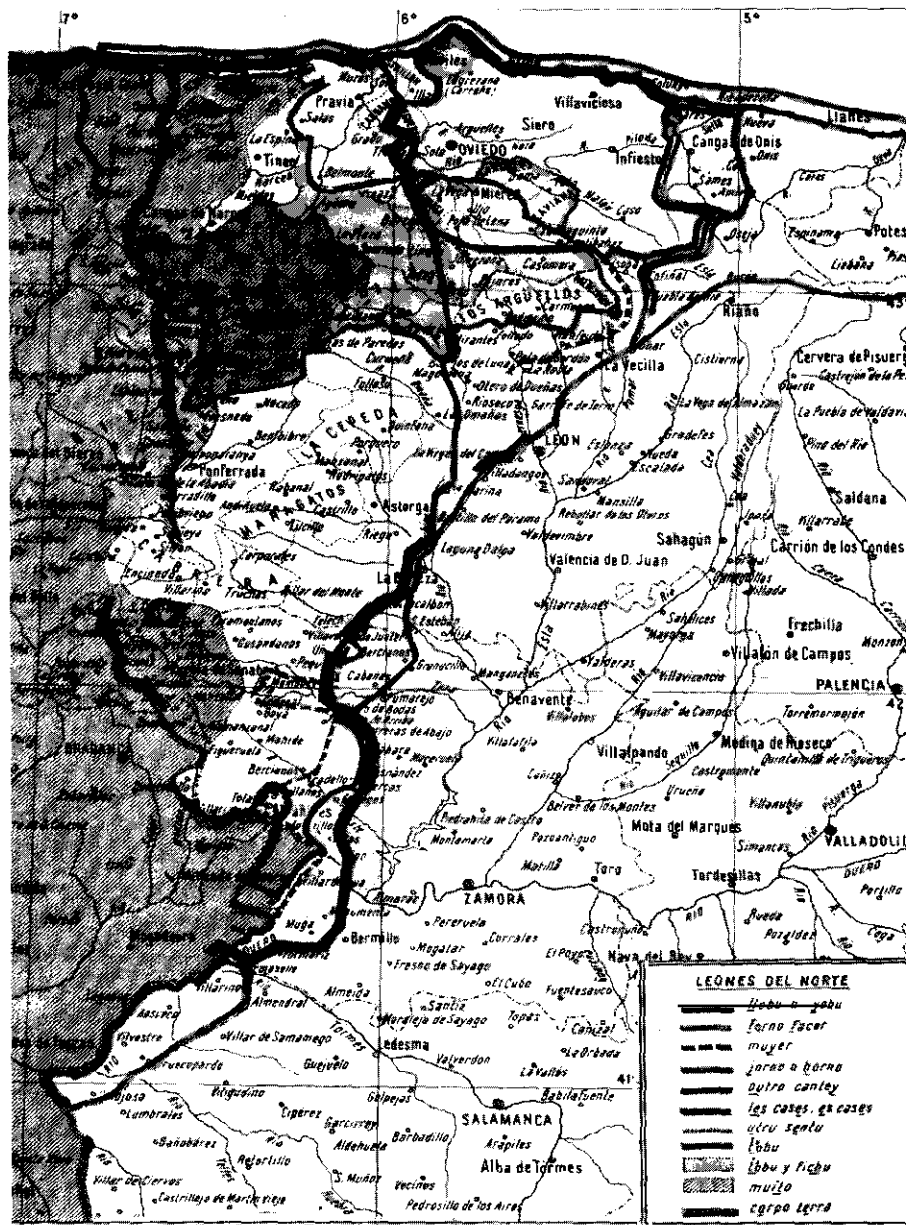
A unidade léxica galego-asturiano foi repetidamente estudada ao longo dos últimos anos. O feito de que o noroccidente peninsular presente unha serie de pezas léxicas comúns, exclusivas desta área, é algo no que non imos entrar. Do que se trata, precisamente, é de presentar aqueles elementos que serven para distinguir galego e asturiano desde o punto de vista do léxico.

GALEGO-PORTUGUÉS			ASTURLEONÉS	
Galego común	Galego oriental	Eonaviego	Asturiano occidental	Asturiano central
carallo, escarallar, caralleiro			—	
can			perru, [can] ¹⁵	
chan ~ chao		chao, terrén	suelu, terrén	suelu
liscar			colar	
cativo			nenín	
bico		bico, chucho	chuchu, beisu	besu
orballo ¹⁶			orbayu	
leira			estaxar	estayá
leria			babayaes	
acougar			aselar	
adoitar, avezar			avezar	
agá(s)			salvo	
aloucar		al-oucar, al-oriar	al.loriar	alloriar
andoriña		andolía	andulina	andarina
alcanzar, achegar		achegar, apurrir	apurrir	
baleiro			vaciu, valetiru	
cóxegas			coscas	cosques
despir			esnudar	
estricar		espurrrir		
esterco		cuito		cucho
freita			fana	argayu
porcoteixo		melandro, porcoteixo	melandru	
ameixola		nisa		
lixela			sartén	
pegoreiro			pregueiro	pastor
seixo			cantu	
sofraxe			cofrana	
sugar			sorber	
mollo, (ubre)			caldar, ubre	
vasoiro			escoba	
xacando		xacuando	acuantayá	
xermolar			gu(a)ñar	
losqueada			mocada	
tolo			llocu	
(praia de) xógara			(playa de) bola	
roibén		rubién	vermeyor	
silva, (silveira), arto			artu	

¹⁵ É coñecido can, como tamén acontece en castelán, mais non é o máis normal.

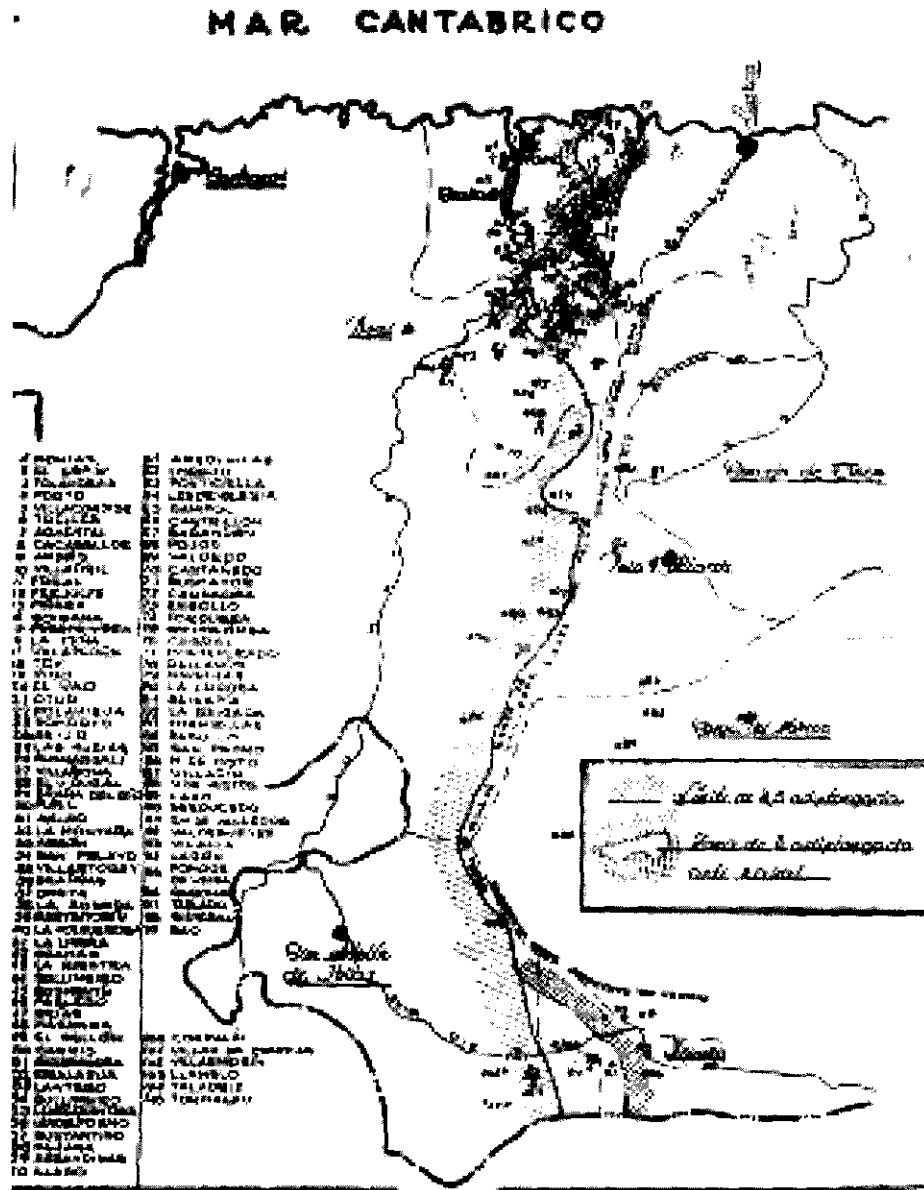
¹⁶ En galego é a roxada da mañá, mentres que en asturiano é a choiva miúda.

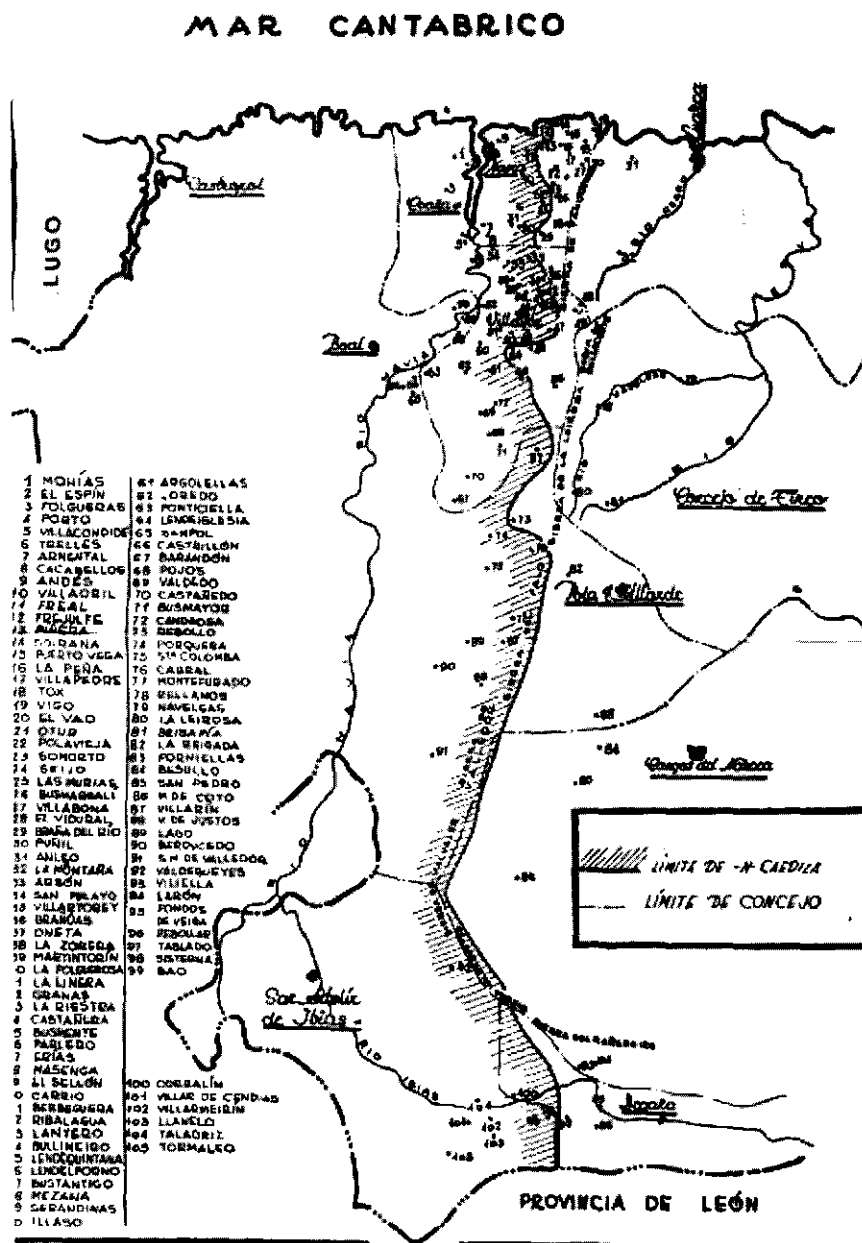
Mapa 1

Os límites dialectais segundo Menéndez Pidal entre asturleonés e galego-portugués e máis castelán (1961). Unha versión algo máis actualizada deste mapa recóllea Alonso Zamora Vicente (1989:85)

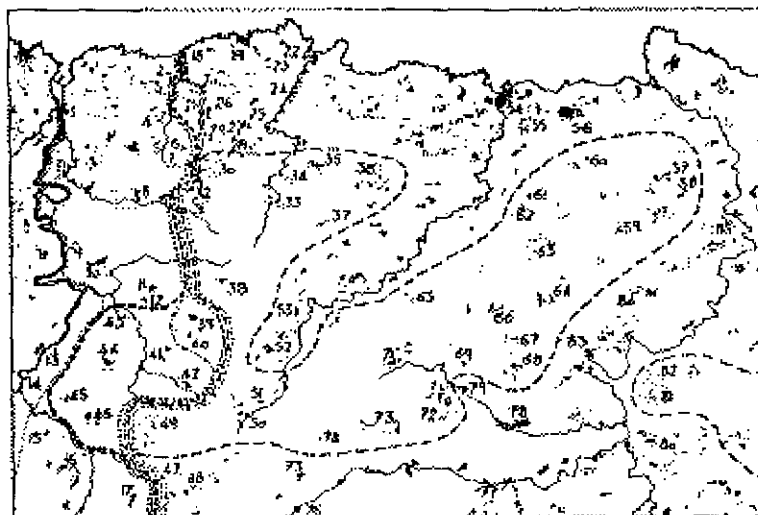
Mapa 2

Límite de ditongación e non ditongación en Asturias segundo Menéndez García (1961)

Mapa 3

Limite da perda e conservación de /n/ en Asturias segundo Menéndez García (1961)

MAPA 3

- Frontera occidental de la adaptación de *r* a *r*.
- Frontera oriental de la adaptación de *r* a *r*; del morfema *-rre* para la persona Tú de los perfectos; del morfema *-r* para la persona Yo de los perfectos en *-er*, *-er*; de los pronombres *rhe* (Tú), *rhe* (Yo) de las contracciones en los pronombres de dat. *r* *me*, *che*, *yo*, etc.
- Frontera entre *ra* y *pa* (CIEGO).
- Frontera oriental de la pérdida de *-ra*.
- Frontera occidental de *ra* > *ra*.
- Áreas en que *-rre*, *-er* > *-r*.

1 Navia	30 Puerto de Vega	17 Arzon (Oviedo)	55 La Alfranca	31 Muelero (Oviedo)
2 Freixalfe	29 Vilapedre	18 Brañas (Oviedo)	56 Barro	32 Fuyos (Oviedo)
3 Feol	21 Antez	19 Coaña	57 Argumosa (Oviedo)	33 Sallares (Oviedo)
4 Villaver	22 Sipi	40 La Logera	58 Riquelme (Oviedo)	34 Caplebrón
5 Camasón	23 Tros	41 La Piesca	59 El Valle (Oviedo)	35 Rollado
6 Selto	24 El Bao	42 Enia	60 El Cebanu (Oviedo)	36 Mueyga
7 Sotol	25 Villajón	43 La Bergata	61 Casalla (Oviedo)	37 Narva
8 Anleo	26 Pilesca	44 Villayo	62 Ansoño (Oviedo)	38 Seta
9 S. Pedro	27 Villanosa	45 Borsquera	63 Gallero (Oviedo)	39 Caldear
10 Achú	28 Somio	46 Sorno	64 Bunder (Oviedo)	40 Astizo (Oviedo)
11 Villaver	29 Eus	47 Ballester	65 Bispesga (Oviedo)	41 Adrao (Oviedo)
12 Sabedell	40 Riomangal (Oviedo)	48 Parieu	66 La Lantella (Oviedo)	42 Lirges
13 R. B. de la	31 Riaba del Rio (Oviedo)	49 Buzmezo (Oviedo)	67 Sobro (Oviedo)	43 Mera
14 Lindero	32 Riabalos (Oviedo)	50 El Sallón (Oviedo)	68 Oso	44 Treva
15 Illao	33 Sotol (Oviedo)	51 Mueyga (Oviedo)	69 Analdano (Oviedo)	45 do Naya
16 Trabada	34 Buzmezo (Oviedo)	52 Sotro	70 Boga Juncos (Oviedo)	46 do Negro
17 Leodanvella	35 Antez (Oviedo)	53 Pilesca	71 Buzón (Oviedo)	47 do Seta
18 Sotol	36 Sipi (Oviedo)	54 Logera	72 Espuosa del Rio (Oviedo)	

Mapa 4

Os límites entre galego e asturiano en Asturias segundo Diego Catalán (1989:48)

BIBLIOGRAFÍA

- ACEVEDO HUELVES, B. e FERNÁNDEZ FERNANDEZ, M., *Vocabulario del bable de occidente*. Centro de Estudios Históricos. Madrid, 1932.
- ALONSO, D., *Obras Completas*, tomo 1, *Del Occidente Peninsular* Ed. Gredos, Madrid 1972, pp. 291-533. Inclúe os artigos: «Enxebre», «El gallego leonés de Ancares y su interés para la dialectología portuguesa» (en colaboración con Valentín García Yebra), «El saúco entre Galicia y Asturias (nombres y supersticiones)», «Junio y julio entre Galicia y Asturias», «Notas sobre léxico y etimología», «Dos voces portuguesas: *estiar*, *sotaque*», «Gallego-asturiano engalar «volar» (casos y resultados de velarización de -n- en el dominio gallego)», «Gallego *bordelo*, *abordelar* (sobre el par de encuarte en el Nordeste Peninsular)», «Dos palabras gallego-asturianas», «Narraciones orales gallego-asturianas», «Ganado vacuno en San Martín de Oscos».
- BABARRO GONZÁLEZ, X., *Galego de Asturias. Delimitación, caracterización e situación sociolingüística*. Universidade de Santiago, 1994.
- CATALÁN, D., *Las lenguas circunvecinas al castellano*. Paraninfo, Madrid, 1989.
- CORRIENTES, F., *Diccionario de arabismos*. Gredos, Madrid. 1999.
- FRÍAS CONDE, F. X., *Proposta de notas normativas do galego de Asturias*, in *A Freita*, n.º 10 (I parte, pp. 40-50, 1997) y n.º 11 (II parte, pp. 46-55, 1998). Eilao, Asturias.
- FRÍAS CONDE, F. X., «Sobre os bloques dialectais do galego: unha nova proposta» in *Revista de Filología Románica. Homenaje a Pedro Peira*, vol. 1, 241-256, Madrid, 1997.
- FRÍAS CONDE, F. X., «Subestándar versus castrapo no galego de Asturias», in *A Freita* n.º 10. pp. 32-39. Eilao (Asturias), 1997.
- FRÍAS CONDE, F. X., *O galego exterior ás fronteiras administrativas*. VTP ed. Xixón, 1999.
- GARCÍA DE DIEGO, V., *Manual de Dialectología Española*, Centro Iberoamericano de Cooperación, Madrid, 1978.
- HERNÁNDEZ, A., «Algunas características del habla de As Figueiras», in *Estudios y Trabajos del Seminario de Llingua Asturiana (II)*. Universidad de Oviedo, 1979.
- MENÉNDEZ GARCÍA, M., «Cruce de dialectos en el habla de Sísterna (Asturias)», in *Boletín de Tradiciones Populares*, VI, 1950. pp. 355-402.
- MENÉNDEZ GARCÍA, M. (1951), «Algunos límites dialectales en el occidente de Asturias», in *BIDEA*, 5:14.
- MENÉNDEZ GARCÍA, M., *El Cuarto de los Valles (Un habla del Occidente Asturiano)*. BIDEA, Oviedo, 1963. Tomos I e II.
- MENÉNDEZ PIDAL, R., *El dialecto leonés*, IDEA, Oviedo, 1962.
- MENÉNDEZ PIDAL, R., *Manual de Gramática Histórica Española*, Espasa Calpe, Madrid, 1967.
- RODRÍGUEZ-CASTELLANO, L., «Palatalización de L- inicial en la Asturias de habla gallega», *Verba* 2, 1975.
- RODRÍGUEZ CASTELLANOS, L., *Aspectos del bable occidental*. IDEA, Oviedo, 1954.
- ZAMORA VICENTE, A. *Dialectología Española*, Gredos, Madrid, 1970.

